

Pokušaj razrješenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918—1921. godine¹

ZLATKO MATIJEVIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Reguliranje pravnog položaja Katoličke crkve ulazi u red onih pitanja koja se postavljaju pred svaku državu koja na svom području ima crkvenu organizaciju te vjerske zajednice. Kraljevina SHS, već od prvih dana svog postojanja, nije u tom pogledu predstavljala nikakvu iznimku. Stoga je sklapanje ili nesklapanje konkordata s Vatikanom, centrom katoličanstva, predstavljalo jedno od značajnih pitanja u pokušaju rješavanja odnosa između Katoličke crkve i jugoslavenske države. Iako se općenito prihvaća da je konkordat sporazum između crkve i države kojim one uređuju svoje međusobne odnose, mišljenja o pravnoj naravi konkordata nisu jedinstvena. Stoga o konkordatu postoje tri suprotstavljena mišljenja: a) teorija privilegija, b) teorija legaliteta, i c) teorija konkordata.

a) Prema teoriji privilegija konkordat predstavlja povlasticu koju Katolička crkva podjeljuje državi ili vladaru, s tim da crkva zadržava pravo da bez suglasnosti države ili vladara povuče ili izmijeni konkordat.

b) Teorija legaliteta zauzima oprečno stajalište te tvrdi da je konkordat zakon koji donosi država kao vrhovna vlast na svom teritoriju. Po tom shvaćanju država može bez obzira na Katoličku crkvu opozvati ili promijeniti konkordat.

c) Teorija konkordata pokušava izmiriti ta dva suprotstavljena shvaćanja pa tvrdi da je konkordat ugovor između crkve i države, i to kao ravnopravnih i neovisnih vlasti.

Usprkos tim različitim tumačenjima možemo reći da je konkordat ugovor koji se sklapa između predstavnika najviše državne vlasti i pape — kao vrhovnog duhovnog poglavara katoličkih vjernika u nekoj državi.

¹ Ovaj je prilog neznatno izmijenjena verzija dijela magistarskog rada »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918—1921. godine«, koji je u studenom 1985. godine obranjen, na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pred komisijom u sastavu prof. dr Lj. Boban, predsjednik, te prof. dr R. Lovrenčić i prof. dr Lj. Doklešić, članovi.

Njime se regulira pravni položaj Katoličke crkve u državi i odnos te države s Vatikanom.²

Ovim radom pokušavamo prikazati problem u vezi s nastojanjima razrješenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS (u razdoblju od proglašenja prvoprosinačkog akta do donošenja Vidovdanskog ustava), s obzirom na konkordatsko pitanje i neslužbeni prijedlog međuvjerskog zakona, te na prvi ustav netom nastale jugoslavenske države i to s naglaskom na kancelparagrafsku uredbu koja je bila sastavnim dijelom 12. člana toga ustava.

a) *Pravni položaj Katoličke crkve u Kraljevini SHS — pitanje konkordata i međuvjerskog zakona*

U jugoslavenskim zemljama prije njihova ujedinjenja u jedinstvenu državu postojali su različiti sistemi odnosa između crkve i države. U kraljevinama Srbiji i Crnoj Gori, dakle u zemljama gdje je pravoslavlje bilo vjera većine stanovništva, postojao je sistem jedinstva crkve i države. Pravoslavna je crkva u tim državama uživala privilegirani položaj, dok su ostale konfesije uživale slobodu vjeroispovijedanja.³

Položaj Katoličke crkve u Srbiji i Crnoj Gori bio je uređen konkordatima koje su one sklopile s Vatikanom. Konkordat između Svete stolice i Crne Gore bio je potpisan 18. kolovoza 1886, a već je 7. listopada iste godine ratificiran. Naredne godine, 29. ožujka 1887, Vatikan je dopustio da se bogoslužje za crnogorske katolike obavlja na staroslavenskom jeziku.⁴

Konkordat između Srbije i Vatikana bio je potpisan u Rimu 24. lipnja 1914. godine. Uz konkordat, postojala je i nadopuna u pogledu dopuštenja upotrebe staroslavenskog jezika i glagoljice u katoličkim crkvama u Srbiji.⁵ Na temelju ta dva konkordata Katolička je crkva u Srbiji i Crnoj Gori imala karakter ustanove sa specijalnim pravima i ovlaštenjima.⁶

U ostalim jugoslavenskim zemljama koje su se nalazile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije odnos između Katoličke crkve, koja je bila pretežna, i države bio je riješen austrijskim konkordatom i konvencijom o Bosni i Hercegovini. Konkordat Vatikana sa carevinom Austrijom potpisan je 18. kolovoza 1855. Iste je godine ratificiran u Vatikanu (3. studenoga) i Beču (5. studenoga). Austrijski je konkordat vrijedio kao državni zakon i u Hrvatskoj. Taj konkordat, međutim, nije bio dugoga vijeka. Naime, kada je 21. prosinca 1867. godine Carevinsko

² Ivan Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji. Politički i pravni aspekti konkordata između Svete stolice i Kraljevine Jugoslavije*, Split 1978, 13.

³ Ružica Guzina, *Jugoslovenska buržoaska država i versko pitanje 1918—1940, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XXIII/1975, 83—84.

⁴ I. Mužić, n. dj., 17.

⁵ Isto, 22—23.

⁶ Ivan Lazić, *Pravni i činjenični položaj konfesionalnih zajednica u Jugoslaviji, Vjerske zajednice u Jugoslaviji, Zbornik radova*, Zagreb 1970, 45—46.

vijeće u Beču donijelo nekoliko zakona o proglašenju jednakosti građana bez obzira na vjeru i o ukidanju crkvene sudbenosti u bračnim sporovima to je, ujedno, značilo da država jednostrano raskida konkordat. Po državnom je zakonu, izglasanome 7. svibnja 1874, konkordat i formalno stavljen izvan snage. Ugarski dio Monarhije imao je posve određeni odnos prema austrijskom konkordatu. Nakon povratka ustavnog stanja (1860), Ugarska je držala da su za nju nevažeći svi austrijski zakoni, pa prema tome i konkordat donesen u vrijeme Bachova apsolutizma. Povratkom ustava (1861) konkordat je stavljen van snage.

Za razliku od Ugarske, u Hrvatskoj je banska konferencija odlučila da austrijski konkordat u Hrvatskoj i Slavoniji (dakle bez Dalmacije, koja je bila u austrijskom dijelu Monarhije) i dalje vrijedi kao državni zakon.⁷ Što se tiče Bosne i Hercegovine, koju je Austro-Ugarska okupirala 1878, sklopljena je sa Svetom stolicom Konvencija (8. lipnja 1881), kojom je dogovoreno da se u Bosni i Hercegovini uspostavi crkvena hijerarhija koje tu, zbog turskih osvajanja, nije bilo.⁸

Takav šaroliki pravni položaj Katoličke crkve (i drugih konfesija) zadržan je i u Kraljevini SHS sve do donošenja Vidovdanskog ustava. Pravni je položaj Katoličke crkve ostao, dakle, u prvim godinama nakon ujedinjenja onakav kakav je u pojedinim jugoslavenskim zemljama bio i prije 1. prosinca 1918, s tom razlikom što konkordati više nisu imali snagu međunarodnih ugovora, već su vrijedili kao unutrašnji državni zakoni, prilagođeni novonastalom stanju.⁹

Već na prvoj biskupskoj konferenciji (Zagreb, 27—29. XI 1918) biskupi su zauzeli stajalište da nova država treba s Vatikanom sklopiti konkordat. Potrebu sklapanja konkordata biskupi su ponovili i na nekoliko narednih konferencija.

Konkordatsko pitanje postavljalo se, međutim, još u vrijeme trajanja rata. Tada se pretpostavljalo da bi konkordat, sklopljen između Kraljevine Srbije i Vatikana, uz određene nadopune mogao biti osnovicom za rješavanje odnosa između Katoličke crkve i buduće jugoslavenske države. Prva jugoslavenska vlada, sa Stojanom Protićem na čelu, nije bila sklona pokretanju sklapanja novog konkordata, već je inicijativu prepustila Vatikanu. Zbog takvoga stava vlade, na početku 1919. godine, u krugovima jugoslavenske diplomacije pitanje konkordata nije bilo značajnije tretirano.¹⁰

Odlaskom dra Svetozara Rittiga u Rim (20. lipnja 1919) konkordatsko pitanje počinje na sebe privlačiti pažnju mnogih zainteresiranih za rješavanje toga pitanja. Naime, za vrijeme svog boravka u Rimu, odnosno u Vatikanu, Rittig je podnio papi Benediktu XV i državnom tajniku kardinalu Pietru Gasparriju promemoriju od 15 točaka. Zanimljivo je da se u šestoj točki te promemorije govorilo o potrebi uređenja unutarnje

⁷ I. Mužić, n. dj., 15—16.

⁸ Isto, 19.

⁹ I. Lazić, Pravni i činjenični položaj . . . , 45; isti, Pravni položaj vjerskih zajednica u staroj i novoj Jugoslaviji, *Naše teme*, Zagreb, 6/1967, 1084.

¹⁰ Dragoljub Živojinović, Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslavenske države 1914—1920; Beograd 1980, 391.

crkvene jurisdikcije u Srbiji koja bi vrijedila dok se konkordat zaključen 1914. godine između Kraljevine Srbije i Vatikana ne provede u život.¹¹ No, s obzirom na to da je Vatikan otežao s priznavanjem Kraljevine SHS moglo se očekivati da će se taktizirati i u pogledu konkordata. Nakon povratka iz Rima Rittig nije o konkordatu mogao reći ništa više nego kako se u vatikanskim krugovima očekuje da jugoslavenska vlada prva pokrene to pitanje.¹²

Još prije Rittigova puta u Rim, o potrebi sklapanja konkordata bili su se izjasnili i reformni svećenici u brošuri »Savremene želje katoličkog klera države SHS« (Bjelovar 1919), te klerikalni političari Hrvatske pučke stranke u svom službenom programu.

Ni priznanje Kraljevine SHS od Svete stolice (6. studenog 1919) i slanje nuncija (6. travnja 1920) nije pridonijelo stvaranju povoljne atmosfere za otpočinjanje rješavanja konkordatskog pitanja.

Stoga je biskupska konferencija, održana na početku travnja 1920, ponovo naglasila da je rješenje pojedinih crkvenopolitičkih pitanja zavisno od konkordata, odnosno od njegova zaključenja.¹³

Međutim, mada su predstavnici Katoličke crkve, protivno vatikanskom taktiziranju, inzistirali na sklapanju konkordata, u jugoslavenskoj su se javnosti javljala i mišljenja koja nisu išla u prilog zaključenja novog konkordata. Načelnik katoličkog odjeljenja u Ministarstvu vjera¹⁴ dr Mihajlo Lanović sastavio je u siječnju 1920. godine »Izvestiteljjev predlog Zakona o međuveriskim odnosima u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca«. Taj prijedlog, na ukupno dvadeset i četiri štampane stranice, podijeljen je u dva osnovna dijela. U prvom dijelu, tj. na prvih sedam stranica teksta, izlaže se prijedlog interkonfesionalnog zakona, podijeljenog, opet, u sedam paragrafa: I) Sloboda vere i savesti (član 1—2); II) Zakonito priznate vere (član 3—9); III) Priznavanje novih vera (član 10—18); IV) Verska pripadnost dece (član 19—23); V) Istup iz vere i verski prelaz (član 24—33); VI) Međuverisko bračno istup (član 34—46) i VII) Prelazne i zaključne ustanove (član 47—53).

U drugom je dijelu teksta dano obrazloženje svakog člana predloženog zakona.¹⁵ U vezi sa svojim prijedlogom interkonfesionalnog zakona Lanović je pisao u »Izveštaju o radu i zadacima katoličkog odeljenja Ministarstva Vera« (26. srpnja 1920):

»Da se u što širim krugovima pozvanih pokrene živa rasprava o aktuelnom pitanju uređenja međuveriskih odnosa u našem Kraljevstvu, kako bi Ministarstvo Vera došlo do što pouzdanijeg materijala za izradbu definitivnoga zakonskog nacrtu u tom pogledu, izrađen je u Katoličkom Odeljenju predlog interkonfesionalnog zakona koji je već i štampan u

¹¹ Isto, 391—392; *Katolički list*, LXX/1919, br. 31, 361.

¹² *D. Živojinović*, n. dj., 392.

¹³ Isto, 393—394.

¹⁴ Ministarstvo vjera Kraljevine SHS osnovano je na temelju kraljeva ukaza od 7. prosinca 1918, a uredba o privremenom ustrojstvu toga ministarstva datirana je u Beogradu 31. srpnja 1919. godine.

¹⁵ Arhiv Jugoslavije, Beograd, Fond Ministarstva pravde Kraljevine Jugoslavije — Versko odeljenje, br. fonda 63 (dalje: AJ, FMP/63), br. fasc. 19.

100 primeraka, pa bi sad trebalo da se razlašlje vlastima, ustanovama i licima, čije bi mišljenje po tim pitanjima moglo da bude od važnosti. Nacrt je izrađen i štampan kao 'Izvestiteljev predlog' s potpisom autorovim tako, da Ministar odnosno Ministarstvo Vera ne preuzima za njih nikakove odgovornosti i može da ga razlašlje na mišljenje i ocenu i onda, ako ga u pojedinostima, ili makar i u celosti, i ne odobrava.«¹⁶

Premda, dakle, Lanovićev prijedlog interkonfesionalnog zakona nije imao službeni karakter, on pokazuje da se u Ministarstvu vjera nije ozbiljnije razmišljalo o sklapanju konkordata s Vatikanom. Naime, u istom izvještaju, Mihajlo Lanović o konkordatu piše:

»Opšti je nazor, da je prva i najpreča dužnost Katoličkog Odelenja Ministarstva Vera, da sprovede Konkordat sa Sv. Stolicom. Moje je nemerodavno mišljenje, da to nije tačno. Jer pre svega time bi se u formalnom pogledu prejudiciralo ustavnom uređenju znamenitih odnošaja crkve i naše države, za koje je jedina Ustavotvorna Skupština kompetentna, a onda napokon za nas je i u stvari samoj mnogo aktuelnije, da na osnovu načela ravnopravnosti konfesija, kojima pripadaju razna plemena jednokrvnog našega naroda, zakonom uredimo međusobne odnose pojedinih zakonito priznatih vera, pa ćemo tek onda moći — ukoliko dakako nađemo to za potrebno i uputno — da u granicama toga zakona pregovaramo s nekim trećim o posebnim odnosima jedne ili druge od ravnopravnih vera. Zasada su samo diplomatski odnosi našega Kraljevstva s Vatikanom uredeni [. . .]. U pogledu sklapanja Konkordata nije dosele ništa učinjeno.«¹⁷

Prijedlog interkonfesionalnog zakona razaslan je okružnicom Ministarstva vjera od 17. srpnja 1920. godine pod brojem 5.581. Prijedlog je zakona poslan i katoličkim biskupima s molbom da o njemu dadu mišljenje i ocjenu.

Nadbiskup zagrebački dr Ante Bauer i ljubljanski knez-biskup dr Antun Bonaventura Jeglič poslali su Ministarstvu vjera svoj odgovor 11. listopada 1920. godine:

»Načelno stajalište.

1. Temeljno načelno stajalište, s kojeg mora da polazi katolički episkopat po svojoj službi i dužnosti pri rješavanju svakoga crkveno-političkoga pitanja, je ovo: Katolička Crkva nije obično udruženje (korporacija) u državi, nije kao druga udruženja u svom postanku, uredbi i upravi o državi ovisna, nije samo javnopravna korporacija ili udruženje javnoga prava. Katolička je Crkva naspram države udružena religiozna zajednica sa posve samostalnom organizacijom, koja postoji od tisućljeća, dakle ranije od svake današnje države i koja opsegom prelazi granice svake države. Katolici, koji se nalaze u pojedinoj državi, ne sačinjavaju zao-kruženo, neovisno udruženje, nego su samo sastavnim dijelom cjelokupne Crkve pod vrhovništvom sv. Oca Pape u Rimu, koji (kao papa) nije i ne može da bude potčinjen nikojoj državnoj vlasti. Ako država sa svima

¹⁶ AJ, FMP/63, br. fasc. 21.

¹⁷ Isto.

drugim vjerskim društvima i crkvama postupa samo kao s običnim javnopravnim korporacijama, to je stvar tih udruženja. Katolička Crkva ne može da mijenja svoje bitnosti ni za volju bilo kakve ravnopravnosti (pariteta). Država, koja smatrajući vjerska udruženja činocima javnog poretka na svom području, hoće da u vjerskim poslovima stoji na načelu vjerske ravnopravnosti, mora sa svakim vjerskim udruženjem, kojemu daje zakonsko priznanje, da postupa prema njegovoj nauci, bitnosti i svrsi, — protivno nije ravnopravnost nego nejednakost i nepravedan pritisak na savjest državljana.

Crkvenopolitički sustav u kraljevini SHS.

2. Praktično rješenje svakog crkvenopolitičkog problema, a takav je problem u prvom redu uređenje međuvjerskih odnosa, ovisi o odnosu, u kojem je država prema Crkvi. Taj odnos ravna legislativnim rješenjem svih crkvenopolitičkih poslova i stvara tako crkvenopolitički sustav, koji u dotičnoj državi važi. Držimo, da je u životnom interesu mlade naše države, da se izbjegne svakom vjerskom boju, i da konsolidacija države traži, da se ne uzbunjuje vjerska svijest i osjetljivost širokih slojeva naroda. Praktički je dakle imperativ — zahtjev, da se država SHS pri uređenju crkvenopolitičkih pitanja s obzirom na katoličku Crkvu osloni na sustav ravnopravnosti (sistem koordinacije), jer se pri svakom drugom modernijem sustavu bio on sustav apsolutne suverenosti države nad Crkvom (t. zv. sistem pravne države) bio on sustav rastave Crkve od države, ne da izbjeci pogibeljnom vjerskom boju, i trzavicama, koje silaze u najdublje i najosjetljivije strane narodne duše. U tom sustavu ravnopravnosti država priznaje katoličkoj Crkvi ono, čega se ona nikada ne može odreći, da u svojem području može djelovati i razvijati se posve neovisno i slobodno, a to isto priznaje Crkva državi za njezino područje u nastojanju i osvjedočenju, da je napredak Crkve na dobrobit države, a napredak države na korist Crkve. Kako je osnovka tomu sustavu priznanje, da je Crkva i država neovisna svaka za svoje područje, pa kako država ne dopušta Crkvi, ni Crkva državi da odredi granice njenoga područja, to nastaje potreba, da se međusobna sfera prava, vlasti i interesa odredi posebnom pogodbom — konkordatom. To traži i zdrava politika, napose u mladoj našoj državi, jer će jedino takovo rješenje moći da zadovolji katolike. Odmah pri osnutku mlade naše države izjavljivalo se sa najviših i najmjerodavnijih mjesta, da će naša država sklopiti konkordat sa sv. Stolicom i da su u tom cilju obavljene već neke predradnje. Crkvenopolitički sustav, koji imade bitnu važnost za razvitak državnog života, sastavnim je dijelom državnoga ustava, te će zato imati ustavotvorna skupština o njemu odlučiti. Bila njezina odluka kakova mu drago, držimo, da se prije nego li se konačno riješi pitanje, hoće li se ili neće sklapati konkordat sa sv. Stolicom, ne može pristupiti rješenju nijednoga važnijega crkvenopolitičkoga pitanja, a napose da se ne može meritorno raspravljati o jedinstvenom zakonskom uređenju tako osjetljivoga i delikatnoga pitanja kao što je — pitanje uređenja međuvjerskih odnosa. Držimo zato, da je predlog zakona o međuvjerskim odnosima preuranjen i da nepovoljno prejudicira konačnom uređenju odnosa države i Crkve u kraljevstvu SHS.

Predlog zakona o međuvjerskim odnosima u kraljevini SHS.

3. Episkopat spremno priznaje, da je država pozvana, da radi javnoga poretka i pravne sigurnosti zakonom uredi međusobne odnose priznatih konfesija, te da je sadanje pravno stanje, gdje za svako od šest područja naše države važe drugi propisi u tom predmetu prema ranijoj državnoj pripadnosti dotičnog područja, neodrživo i da se mora urediti jedinstvenim novim zakonom. Zakonski predlog g. izvjestitelja u ministarstvu Vjera konstruisan je na temelju apsolutne suverenosti države nad Crkvom. Svi problemi, koji ulaze u kompleks pitanja o međuvjerskim odnosima, rješeni su u predlogu po najradikalnijem slobodoumnom tipu. Predlog načelno prihvaća neograničenu slobodu vjere i savjesti (čl. 1.).¹⁸ Priznaje zakonom i one vjerske družbe, koje na našem području nemaju nijedne vjerske općine (starokatolike, herrnhutere, menonite, i baptiste) samo zato, jer su po zakonima Austrougarskima imale na nekim područjima naše nove države zakonsko priznanje (čl. 3.).¹⁹

Predlog daje vladi na najširoj osnovici ovlaštenje, da podijeli zakonsko priznanje svakoj novoj sekti (čl. 10. i 11.).²⁰ Normira neograničenu osobnu sposobnost za vjerski prelaz dozvoljavajući prelaz s kršćanske na nekršćansku vjeru, dapače i na nepriznatu vjeru. Uvodi suviše i slobodu beskonfesionalnosti. Jedino poglavlje, koje uređuje međuvjersko bračno pravo, počiva na nešto konzervativnijim kompromisnim načelima. Ali i to je poglavlje sa katoličkog stajališta neprihvatljivo, jer obara princip nerazrješivosti katoličke ženidbe otvarajući ponovnoj ženidbi katolika najžalosnija vrata — put otpada od vjere svojih otaca (čl. 46.).²¹ Najdublji mislioci u i izvan katoličke Crkve priznavaju, da je nerazrješiva monogamička ženidba uslov i temelj svake više socijalne i osobne kulture. Katolička je Crkva u teškoj borbi kroz stoljeća osigurala ovu tekovinu za svoje vjernike i država potkapa sama svoje temelje, kad Crkvu

¹⁸ »Član 1. Sloboda je vere i savesti u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca neograničena. Nitko se ne sme da preči u vršenju verskih obreda, koji se ne protive javnom ćudoređu i postojećim propisima, niti se može tko da bez naročitog zakonskoga ovlaštenja sili na verske kakove čine, koji nisu u skladu s religioznim njegovim osvedočenjem. Uživanje je građanskih i političkih prava kao i vršenje državljskih dužnosti neovisno od verske pripadnosti i religioznih načela pojedinca« (navedeno iz: Izvjestitelj predlog Zakona o međuvjerskim odnosima u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, 1, AJ, FMP/63, br. fasc. 19).

¹⁹ »Član 3. Zakonito su priznate u čitavom Kraljevstvu sve one vere, koje su ma u kojem delu njegovu dosele već dobile zakonito priznanje« (Isto).

²⁰ »Član 10. Vlada može da naknadno prizna i udruženje pripadnika nepriznate verske sledbe kao zakonito postojeću veru u državi:

a) ako nauka, bogosložje, unutrašnje ustrojstvo i naziv vere ne sadrži ništa, što bi se protivilo javnom ćudoređu i postojećim propisima, i b) ako je obezbeđen osnutak i opstanak bar jedne verske opštine. Takvim priznanjem stiče vera sva opšta prava, koja postojeći državni propisi daju zakonito priznatim verama.

Član 11. Za osnutak se verskih opština i srezova, koji opsižu više opština, kao i za svaku promenu u njihovim granicama traži dozvola Kraljevske Vlade. Dozvola se može samo onda da izda, ako su obezbeđena sredstva za nužne verske ustanove, za izdržavanje dušebrižnika i za redovitu versku obuku« (Isto, 2).

²¹ »Član 46. Za ustanovljenje je sudske nadležnosti u bračnom sporu odlučna verska pripadnost supruga u času povedenja parnice. Eventualna promena vere u toku postupka ne menja zakonito određene nadležnosti suda« (Isto, 7).

prijeći u posjedu ovoga velikoga blaga. Ovakav radikalno slobodoumni zakon ne proizlazi iz realnih potreba naroda i ne odgovara njegovoj pravnoj svijesti. Obrazloženje predloga opravdava sve ove ustanove 'modernim duhom vremena'. Široki slojevi naroda ne dišu tim duhom. Apsurdno je i pomisliti, da društvene i religiozne prilike, u kojima se nalazi ogromna većina našega naroda po svim pokrajinama, napose po Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji, Bosni i Hercegovini traži neograničenu slobodu vjere i savjesti, da traži slobodu prelaza na židovstvo i islam, da traži slobodu beskonfesionalnosti! Ove hipermoderne slobodoumne ustanove ne mogu pri onom stupnju kulture i socijalnog razvitka, u kojemu se nalazi 90% našega naroda, da imaju drugoga učinka, nego da ruše etičku svijest i religiozno osvjedočenje širokih narodnih slojeva, da uzdrmaju savješću i osjećajem dužnosti, a na ovim silama temelji se konačno društvo i država. Mislimo, da se zakoni ne donose prema prilikama, koje vladaju kod desetaka tisuća hiperintelligenata s 'modernim duhom vremena', nego za milijune širokih narodnih masa, koje čine državu. Katolički episkopat žali, što ovaj predlog zakona mora najodlučnije odkloniti poradi temeljne osnovke, na kojoj je sazdan, i poradi neprihvatljivih i pogubnih načela, koja pri rješavanju međuvjerskih problema prihvaća. Zato se za sada i ne upuštamo u ocjenu pojedinih ustanova i odredaba u ovom zakonskom predlogu.«²²

Nešto kasnije, 13. prosinca 1920, dubrovački je biskup dr Josip Marčelić također poslao Ministarstvu vjera svoj odgovor na »Izvestiteljev predlog«. Biskup Marčelić, jednako kao Bauer i Jeglič, nema povoljno mišljenje o Lanovićevu prijedlogu. Za njega »načela, na kojima se temelji prijedlog g. izvjestitelja, jesu oprečna uopće načelima katoličke Crkve.«²³ Stoga, u zaključku odgovora kaže:

»Odnosači izmeđju katoličke Crkve i Države dandanas se svagjaju ili na nasilje ili na sporazum ili na rastavu. Buduć da je načelno isključeno nasilje, potpisani je mnijenja (a drži da je to želja i cijelog jugoslavenskog Episkopata), da ih se uredi putem konkordata. Ovaj bi se imao izvesti na temelju konkordata sa kraljevinom Srbijom od 24/6 1914. a ne na temelju prijedloga g. izvjestitelja, jer ako se u doba, kad je u Srbiji katolikâ bilo daleko manje, nego li ih je dandanas u ujedinjenoj Državi, cijenio zgodnim taj kompromis, on bi i sada uredio odnosače izmeđju katoličke Crkve i Države, te bi se tim izbjeglo kobnom razdoru i vjerskim trzavicama, štetnim i narodu i Državi, a postavio jaki temelj uzajamnosti, na sve to bolji procvat naše mlade Domovine.«²⁴

Iz biskupskih odgovora jasno proizlazi da su oni rješenje odnosa između Katoličke crkve i Kraljevine SHS vidjeli isključivo u sklapanju konkordata. Dapače, biskup je Marčelić smatrao, a to nije bilo samo njegovo mišljenje, da srpski konkordat iz 1914. godine može biti dobrom osnovom sklapanja novoga konkordata. Pri izricanju ovog mišljenja dubrovački biskup i ostali pristalice te ideje nisu uzimali u obzir vatikansko mišljenje.

²² AJ, FMP/63, br. fasc. 19.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

O konkordatskom pitanju raspravljalo se i 1921. godine. Osobitu je pažnju javnosti privukla serija članaka dra Mihajla Lanovića koji je u zagrebačkom *Obzoru* pisao o konkordatu. On je u tim člancima zauzeo izuzetno antikonkordatski stav. Raspravljajući o konkordatu, postavio je ova pitanja: je li nužno da Kraljevina SHS sklopi s Vatikanom konkordat; je li dobro za mladu državu da putem ugovora sa Svetom stolicom uredi sporne odnose s Katoličkom crkvom, te treba li se uopće u pitanju uređenja jugoslavenskih crkvenopolitičkih odnosa vezivati uz Vatikan?²⁵ Lanovićevo odgovor na ta pitanja bio je jasan:

»Ako će nam se konkordatom zagarantovati samo ono što nam po našem opštem crkvenom pravu pripada, onda nemamo računa ni da se upuštamo u konkordatske pregovore. Mi dakle, ne smemo uopšte sklopiti konkordat sa Vatikanom — ali kad bismo i smeli, ne bismo imali računa da ga sklopimo jer tada moramo grdno mnogo dati, a dobili bismo malo ili ništa.«²⁶

Lanovićevo stav o konkordatu uskoro je dobio odgovor s katoličke strane. Profesor Teološkog fakulteta u Zagrebu dr Ivan A. Ruspini napao je u *Katoličkom listu* Lanovićevo mišljenje:

»Iz dva razloga poriče dr. M(ilanović),²⁷ da je konkordat sa sv. Stolicom pravni ugovor: jedan je razlog, što papa nije državi ravnopravni subjekt, a drugi je razlog, što je objektom konkordata ono, o čem država ne može pravno obvezatno da ugovara. Papa, po dr. M., nije suveren, dakle ni državi ravnopravni subjekt jer on može da svoju crkvenu vlast nad pojedinim dijelovima katoličke Crkve vrši samo u toliko, u koliko mu to pojedina država dozvoli; on stoji, po dr. M., naprama državi kao zastupnik i poglavar autonomne jedne javnopravne korporacije, a ne kao suveren katolika u njezinu području. [...] Katolička Crkva u našoj državi živi je i organički dio sveukupne katoličke Crkve, koja u svijetu postoji, živi i djeluje kao jedan jedinstveni i cjeloviti organizam, te ima svoj cilj, svoja sredstva, svoje područje, svoje zakone, svoje službenike i svoju vrhovnu glavu jednako kao i država. [...] Papa je vrhovna glava katoličke Crkve u našoj državi samo zato i samo u toliko, jer i ukoliko je vrhovna glava cijele katoličke Crkve i njen suvereni predstavnik. U tom svojstvu — kao suveren Crkve — sklapa on konkordate sa državama. [...] Dr. M. protivi se konkordatu i radi toga, što bi taj bio štetan za državu, jer bi išao na račun slobode vjere i savjesti i na uštrb ravnopravnosti svih vjera. [...] Dr. M. protivi se konkordatu i stoga, što država njime ništa ne dobiva od Crkve, te to razjašnjuje gledom na osnutak i popunjivanje crkvenih službi. [...] Dr. M. protivi se konkordatu i stoga, što za nj kod nas ne ima ni političkih razloga.«²⁸

Zauzimajući, dakle, stav da je Lanovićevo mišljenje neosnovano i suprotno stvarnom stanju stvari, Ruspini zaključuje:

²⁵ Viktor Novak, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948, 163—164; Sima Simić, *Jugoslavija i Vatikan*, Zagreb 1937, 74.

²⁶ Nav. po: S. Simić, n. dj., 74.

²⁷ Dr Mihajlo Lanović potpisao je svoje članke u *Obzoru* pseudonimom dr. Milanović.

²⁸ *Katolički list*, Zagreb LXXII/1921, br. 14, 157—160.

»Bez konkordata neminovne su u nas vjerske borbe. [...] Vjerski je mir ono veliko dobro, što ga našoj državi daje konkordat. U svezi je s tim izdašna pomoć, što ju Crkva posve prirodno svojim radom pruža državi, koja s njom u tijesnoj vezi živi. Konkordatom odnosni crkveni propisi dobivaju građansko-pravnu vrijednost, i obratno odnosni građanski propisi vrijednost crkveno-pravnu. Za konkordatskim propisima stoje udružene država i Crkva sa svim svojim ugledom i svom svojom moći na dobrobit i građana i vjernika i države i Crkve.«²⁹

Klerikalna *Narodna politika* člankom »Crkva i država« također je odbacila Lanovićevo mišljenje.³⁰ Mišljenje koje su iznijeli Ruspini i *Narodna politika* u prilog sklapanja konkordata nije bilo samo njihovo mišljenje nego i mišljenje nadbiskupa Bauera i najvećeg dijela katoličkog episkopata u Kraljevini SHS.³¹

Pitanje konkordata našlo je svoje mjesto i u Ustavnom odboru Ustavotvorne skupštine. Klerikalni poslanici okupljeni u »Jugoslavenskom klubu«³² zatražili su da u buduću ustav uđe odredba o sklapanju konkordata s Vatikanom. Protiv tog zahtjeva odlučno su ustali demokratski poslanici Juraj Demetrović i Gregor Žerjav, koji su smatrali da se odnos između crkve i države treba riješiti državnim zakonom.³³

Ipak, poslije donošenja Vidovdanskog ustava počelo se ozbiljnije raditi na sklapanju konkordata. S tim u vezi sastala se 7. kolovoza 1921. godine Komisija za izradu Nacrta konkordata.

Istodobno je papa Benedikt XV, u izjavi 23. studenoga 1921, proglasio konkordate sklopljene s austrijskom carevinom, kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom nevažećima. Usprkos papinom izričitom osporavanju valjanosti ranijih konkordata za Kraljevinu SHS, predstavnici su Katoličke crkve, a i neki drugi faktori zainteresirani za konkordat tvrdili da konkordati imaju i dalje vrijednost, ali kao državni zakoni. Tako je, npr., dr Ante Crnica, profesor kanonskog prava na franjevačkoj visokoj bogosloviji u Makarskoj, tvrdio da su »ipak mučkim odobrenjem jedne i druge strane, konkordati i dalje ostali na snazi za područja za koja su bili sklopljeni, izuzevši one povlastice koje su osobno uživali odnosni vladari«.³⁴

²⁹ Isto, 161.

³⁰ Autor članka potpisan kao i. p. kaže: »Pohvalna je misao, da se problem odnošaja Crkve i države riješi tako, da Crkva dobije svoju autonomiju. Ali način, kako si stvaranje te autonomije zamišlja g. dr. L(anović), neće kat. Crkva i njezini vjernici nikada odobriti. Autonomija mora biti djelo konkordata, djelo sporazuma države i Crkve. Sadržaj će tomu Sporazumu odrediti oba faktora zajednički, štiteći interese, koji su im povjereni. Svaki bi protivni korak predstavnika državne vlasti rodio sukobom Crkve i države, a toga ne želi ni g. L., pače on ga smatra sudbonosnim. Dosta borba Crkve i države ne može da bude u interesu ni jedne države, taj bi historijski fakat morali imati na umu predstavnici državne vlasti u Jugoslaviji, ako žele da prištede narodu i državi teške sukobe i unutarnje smutnje« (*Narodna politika*, IV/1921, br. 81. 1).

³¹ V. Novak, n. dj., 164.

³² »Jugoslavenski klub« sačinjavale su Slovenska ljudska stranka, Hrvatska pučka stranka i Bunjevačko-šokačka stranka.

³³ S. Simić, n. dj., 33; I. Mužić, n. dj., 50—51; V. Novak, n. dj., 163.

³⁴ Nav. po: S. Simić, n. dj., 65—66.

Poslije više održanih sjednica uži odbor Komisije za izradu Nacrta konkordata zaključio je 21. listopada 1922. godine da je, načelno uzevši, najbolje rješenje reguliranja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS sklapanje konkordata.³⁵ Taj je zaključak, međutim, bio samo početak dugogodišnjega, manje ili više istaknutog, spora o konkordatu.³⁶

b) *Kancelparagraf i Katolička crkva u Kraljevini SHS prema ustavu iz 1921. godine*

U vrijeme rada Ustavotvorne skupštine³⁷ došlo je do oštrog debate zbog prijedloga o unošenju u državni ustav tzv. kancelparagrafa.³⁸ Hrvatski su i slovenski klerikalni poslanici započeli borbu protiv kancelparagrafa još u Privremenom narodnom predstavništvu i u Ustavnom odboru, a nastavili su je svom žestinom i u Konstituenti.

Kada se na sjednici Ustavnog odbora od 22. veljače 1921. godine raspravljalo o članu 13. Nacrta ustava, koji se odnosio na vjere, vidjelo se da će taj član izazvati brojna neslaganja i diskusije.

U povodu prihvaćanja stilizacije člana 13. od svih političkih grupa, osim, naravno, »Jugoslavenskog kluba« u Ustavnom odboru, *Katolički list* pisao je:

»Kancelparagraf se protivi slobodi Crkve, on je uvreda za Crkvu i za to mora kod sviju katolika naići na najžešći otpor.«³⁹

Za prijedlog kancelparagrafa optuženi su građanski političari iz Demokratske stranke kojima je on, navodno, išao u prilog u borbi protiv Katoličke crkve.⁴⁰

O Nacrtu se ustava počelo u Konstituenti raspravljati 14. travnja 1921. godine. Već sutradan, 15. travnja, dr Anton Korošec govorio je o kancelparagrafu. Mada je priznao »da se griješi u katoličkoj crkvi i predikaonici«, smatrao je da u političkom životu postoje pitanja za koja se i crkva zanima te je, stoga, normalno da svećenik s predikaonice govori o političkim pitanjima. Ustavni član koji ograničava svećenika u njegovim dužnostima (tj. i onda kada politizira propovjedaonicu) njemu je predstavljao napad na Katoličku crkvu.⁴¹

Uz Korošca je i niz drugih klerikalnih poslanika kritizirao kancelparagraf. Od hrvatskih klerikalaca govorili su protiv kancelparagrafa dr Janko Šimrak (20. IV), don Kerubin Šegvić (21. IV), koji nije bio član

³⁵ V. Novak, n. dj., 164—165.

³⁶ Opširnije o konkordatskom pitanju nakon donošenja Vidovdanskog ustava vidi V. Novak, n. dj., 165—176, I. Mužić, n. dj.

³⁷ Ustavotvorna skupština Kraljevine SHS sastala se prvi put 12. prosinca 1920. godine.

³⁸ Pojam kancelparagrafa datira iz vremena njemačkog kancelara Otta von Bismarcka i njegove borbe s Katoličkom crkvom. Njegov se smisao sastojao u sprečavanju zloupotrebe propovjedaonice u političke svrhe.

³⁹ *Katolički list*, LXXII/1921, br. 8, 94.

⁴⁰ *Narodna politika*, IV/1921, br. 45, 1.

⁴¹ V. Novak, n. dj., 135.

»Jugoslavenskog kluba«, fra Janko Pašalić (26. IV) i dr Velimir Deželic (17. V). Naravno, u toj su im borbi pomogli i slovenski klerikali (Andrej Gosar i Josip Hohnjec).

Katolički je tisak isto tako budno pratio sva zbivanja oko kancelparagrafa. Dr Stjepan Markulin, u članku »SHS — kancelparagraf«, optuživao je demokrate iz Hrvatske kao inicijatore kancelparagrafa:

»Prije svega valja ustanoviti, da na kancelparagrafsku ideju kod nas nijesu došle srpske političke stranke, već 'demokratska' stranka Wildera, Lukinića, Ribara i drugova. U toj stranci ističu se upravo 'prečani' Hrvati, krsnim listom katolici, koji traže kancelparagrafski zakon i dokazuju njegovu prijeku potrebu u našoj kraljevini. Prema vlastitoj izjavi 'demokrata' valjalo je radikale i muslimane za tu ideju tek pridobiti. I to im je, vele, 'uspjelo'. Prema tome, je očito, da je kancelparagraf samo jedno sredstvo političke borbe, sredstvo doduše ne baš časno i izbirljivo, ali po njihovom sudu uspješno. Po njemu bit će katoličkoj crkvi oteto i zadnje uporište njezine moći: bit će joj istrgnut ne samo upliv na puk, već i oduzeta snaga udarca.«⁴²

U nastavku, napadajući kancelparagraf, kaže:

»Prvi specijalitet našeg kancelparagrafa jest taj, da se on ne uvrštuje neposredno u koji specijalni zakon, već njegovo načelo imade da uđe u temeljni državni zakon, u sam ustav. Dakle fundamentalni državni zakon imade da ubije slobodu crkvenog naučavanja, navlastito slobodu crkve da prosuđuje moralnu vrijednost i dopustivost pojedinih čina u javnosti.

Već samim ustavom imadu da dođu svećenici u ekscelencijalan položaj. [...] Drugi je specijalitet našeg kancelparagrafa, da se on ne obraća protiv zloporaba propovjedaonice u protivudržavne svrhe, dakle nije zamišljen na obranu države, njezinih reprezentanata i normi, već zabranjuje zlouporabu duhovne vlasti u partijske svrhe. Štite se dakle političke stranke, njihovi programi i stranački interesi. Pošto pak znamo, koja se 'partija' zalaže na život i smrt za kancelparagraf, nije teško pogoditi, protiv kojih se 'partijskih svrha' ne će smjeti upotrebiti duhovna vlast.«⁴³

Borbi klerikalnih poslanika u Ustavotvornoj skupštini pridružili su se i katolički svećenici širom zemlje. Upravni odbor »Uzajamnosti«, organizacije svjetovnog svećenstva zagrebačke nadbiskupije, uputio je predsjedništvu Konstituante, predsjedniku vlade i ministru vjera predstavku u kojoj protestira protiv kancelparagrafa:

»Ustavni odbor ustavotvorne skupštine prihvatio je većinom glasova i ustavotvornoj skupštini predložio na prihvrat 13. članak ustavnog nacrt, koji u posljednjoj stavci glasi: 'Vjerski predstavnici ne smiju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko vjerskih bogomolja ili preko napisa vjerskog karaktera ili inače pri vršenju svoje zvanične dužnosti u partijske svrhe'.

⁴² *Katolički list*, LXXII/1921, br. 17, 194.

⁴³ Isto, 194—195.

1. Ova stavka dira u jedan od temeljnih dogmata katoličke Crkve: u njezinu slobodu i potpunu nezavisnost od države u naučavanju i vjerskom uzgoju naroda. [. . .] Ako se dakle i koja politička stranka u svom djelovanju ogriješi o te (katoličke) principe, ne može se Crkva odreći prava a da je ne žigoše, ne u koliko je ta stranka nosilac nekih određenih političkih ciljeva, nego u koliko svojim kulturnim radom dolazi u sukob s Evandjeljem.

2. Poznavajući dobro namjere predlagača spomenute stavke ustavnoga nacrtu te vjersko-kulturni program stranaka, kojima oni pripadaju, katoličko je svećenstvo uvjereno, da ovaj predlog nije diktirala državna nužda, nego interesi onih stranaka, koje silom hoće da mišljenje i osjećanje našega naroda otmu utjecaju katoličke Crkve i njezine nauke, kako se to dobro vidi iz otvorenog njihovog istupanja za dekrizacijaciju škole, laicizaciju ženidbe te za sve ono, čime se izlučuje Crkva iz velike struje narodnoga života.

3. Ustavnim člankom 4. i početnom stavkom članka 13. zajamčuje se svim državljanima jednakost pred zakonom, jednaka zaštita sa strane državne vlasti te sloboda vjere i savjesti. No zadnja stavka 13. članka dolazi u očitu protimbu s istaknutim načelima, jer se njome jednakost pred zakonom narušuje, budući da se crkvenim predstavnicima [. . .] uskraćuje pravo samoobrane baš u koliko su čuvari evanđeoske nauke. Dok se naime ni pojedinim građanima ni političkim strankama ne priječi da nekažnjivo navaljuju na Crkvu rušeći njezinu nauku i potkapajući kršćanski moral, dotle se svećenstvu i kaznama i progonima prijeti, ako vršeći svoju dušobrižničku službu upozore vjernike svoje na protivnike Crkve i njezine nauke te ih podsjetu na Kristove riječi: 'Čuvajte se lažnih proroka [. . .]'.

4. Hrvatsko katoličko svećenstvo uvijek je najuzornije ispunjavalo svoje domovinske dužnosti i ono može ponosom da pokaže na legije svećenika, koji su stajali u prvim redovima kroz duge i teške borbe za našu narodnu slobodu i samostalnost. Stoga je 13. članak ustavnog nacrtu golema uvreda za sav katolički kler, jer se stavlja u sumnju tradicionalni patriotizam kat. svećenstva te se upravo s najviše državne strane hoće da izrazi nepovjerenje u lojalnost i pravu domovinsku ljubav katoličkog klera.

5. Najjači i najsigurniji osnov društvenog i državnog poretka podaje duboko proučeno religiozno osvjedočenje. U interesu je stoga društvenog napretka, da se Crkva [. . .] u svojoj dosadašnjoj slobodi ne priječi nego joj se pače kao važnomu faktoru u narodnom odgoju i državnom razvitku podade potpuna sloboda i zaštita [. . .] Kad se pak protiv službenika Crkve, preko kojih ona ovu veliku kulturnu i socijalnu misiju vrši, spremaju onakove mjere, kakve su sadržane u članku 13. ustavnog nacrtu, onda će uvidjeti i predstavnici države, da je uvreda, sadržana u § 13. za katoličko svećenstvo još bolnija, a za državu veoma pogibeljna.

6. Kad bi Ustavotvorna skupština [. . .] zadnju stavku 13. članka ipak prihvatila, sigurni smo, da bi uslijed toga došlo u državi do novih, posve nepotrebnih trzavica, koje nipošto ne bi promicale njezinu unutrašnju

KONSOLIDACIJU biti bi još, kao slobodnoj i demokratskoj državi [...] jačale ugled u vanjskome svijetu.

7. Katoličko svećenstvo nadbiskupije zagrebačke dužno je predstavnike Ustavotvorne skupštine upozoriti, da će u svojem radu bezobzirno slijediti glas svoje savjesti. Ako bi dakle država zakonom sprečavala katoličko svećenstvo u slobodi [...] neka je znano svima, da će se katoličko svećenstvo uvijek držati apostolskoga načela: više se treba pokoravati Bogu nego ljudima.

Za to podnašajući hrvatsko katoličko svećenstvo zagrebačke nadbiskupije ovu predstavku Ustavotvornoj skupštini apelira na državničku mudrost i razboritost, na jednaki osjećaj pravednosti prema svima državljanima, te na osjećaj ljubavi prema domovini, neka spriječe, e se rečena stavka 13. članka kao zakon ne primi, jer kat. svećenstvo već sada otklanja od sebe svaku odgovornost za teške posljedice, što će uzakonjenjem toga članka neminovno slijediti u pogledu ne samo socijalnom nego i državno političkom.

U Zagrebu, 28. travnja 1921.«⁴⁴

Poput svećenstva zagrebačke nadbiskupije reagirali su i katolički svećenici šibenske biskupije. U svojoj su predstavi za Ustavotvornu skupštinu naglašavali da se ozakonjenjem kancelparagrafa Katoličkoj crkvi nameće kulturna borba, koja je »pogibao za narodno jedinstvo i kulturno moralni napredak države«.⁴⁵

U borbi protiv kancelparagrafa crkvene su vlasti u vrijeme debate u Konstituenti utjecale na pojedine općine u Hrvatskoj, Dalmaciji i Sloveniji da upute proteste protiv prihvaćanja kancelparagrafa. Niz općina odazvao se agitaciji Katoličke crkve i uputio svoje proteste s ciljem izbacivanja uredbe kancelparagrafa iz Nacrta ustava.⁴⁶

Na sjednici katoličkog episkopata (u Zagrebu, od 30. travnja do 6. svibnja 1921) predsjednik je biskupskih konferencija dr Ante Bauer stavio na raspravu 13. član Nacrta ustava. Nakon rasprave biskupi su jednoglasno zaključili da kancelparagraf po svojem sadržaju stavlja predstavnicima Katoličke crkve zapreke slobodnog djelovanja, i to na čisto crkvenom polju. Svoje stajalište o kancelparagrafu biskupi su opširno obrazložili u posebnoj predstavi koja je dostavljena predsjedništvu Konstituante i kraljevskoj vladi u Beogradu.⁴⁷

Protest jugoslavenskih biskupa pročitan je, zajedno s ostalim protestima, na sjednici Ustavotvorne skupštine, 20. svibnja 1921. godine.⁴⁸

Mada su protesti protiv kancelparagrafa izazvali razne reakcije u Konstituenti, nisu, ipak, mogli promijeniti mišljenje većine koja je glasala za njegovo unošenje u ustav.

Kada se prišlo glasovanju za kancelparagraf (25. svibnja 1921), poslanici su »Jugoslavenskog kluba« priredili »demonstracije protiv progla-

⁴⁴ *Katolički list*, LXXII/1921, br. 19, 219—220.

⁴⁵ *Katolički list*, LXXII/1921, br. 23, 274.

⁴⁶ V. Novak, n. dj., 137.

⁴⁷ *Katolički list*, LXXII/1921, br. 19, 218.

⁴⁸ V. Novak, n. dj., 138.

njanja katolika«. Kancelparagraf je prihvaćen većinom glasova, a protiv njega su se izjasnili, osim »Jugoslavenskog kluba«, komunistički poslanici, dr Ante Trumbić, predsjednik radikalskog kluba Aca Stanojević, Ljuba Jovanović, Vojislav Janjić te oko 10 drugih članova radikalskog kluba.⁴⁹ Kancelparagraf, u svojoj konačnoj redakciji, kao dio 12. člana ustava, glasi:

»Verski predstavnici ne smeju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko verskih bogomolja ili preko napisa verskog karaktera ili inače pri vršenju svoje zvanične dužnosti, u partijske svrhe.«⁵⁰

Mada je, dakle, Vidovdanskim ustavom ozakonjen kancelparagraf, diskusija o tom pitanju i dalje se nastavila. Vojislav Janjić, pravoslavni svećenik, koji je i u Konstituenti glasovao protiv kancelparagrafa, smatrao je da toj uredbi nije mjesto u državnom ustavu. On je svoje mišljenje opravdavao time da kancelparagraf neće imati nikakve praktične vrijednosti. Ne želeći da se u katoličkim krugovima sumnjiči Srpska pravoslavna crkva za uvođenje te uredbe, Janjić je izjavljivao da ona pri tome nije imala nikakva udjela.⁵¹ Fra Ante Crnica također je naglašavao da je kancelparagraf prepreka za sporazum između Vatikana i Kraljevine SHS, jer da papa neće ni sklopiti konkordat dok se u ustavu nalazi takva odredba.⁵² Žestoko je negodovanje predstavnika Katoličke crkve protiv kancelparagrafa bilo, u neku ruku, nelogično, pošto je sam papa Benedikt XV u enciklici *Humani generis redemptionem* (1917) zabranio svećeniku kao učitelju vjere svaku političku agitaciju u crkvi.⁵³ Bez obzira na to što je oko kancelparagrafa bilo podignuto mnogo buke, pogotovu od Katoličke crkve, ta se zakonska odredba, kao i uredba Benedikta XV, u praksi nije poštovala. Nijedan svećenik nije bio po toj uredbi kažnjen. Osim toga, taj ustavni propis nije bio kaznenopravni propis te za njegovo kršenje svećenik nije mogao ni biti kažnjen.⁵⁴

U 12. član Vidovdanskog ustava ušla je još jedna odredba koja je izazvala negodovanje Katoličke crkve. Naime, o vezama vrhovnog duhovnog poglavara koji živi izvan zemlje (u ovom slučaju papa) i priznatih vjerskih zajednica u Kraljevini SHS, u ustavu se kaže:

»Usvojene i priznate vere mogu održavati veze sa svojim duhovnim verskim poglavarima i van granica države, ukoliko to traže duhovni propisi pojedinih veroispovesti. Način kako će se te veze očitovati, regulisaće se zakonom.«⁵⁵

Ante Crnica, okomljujući se na tu stavku, pisao je:

»Prema ovoj stavci općenje vjernika s dotičnim poglavarima nije slobodno, nego ograničeno i podložno državnoj kontroli. [...] Za vjernike nema slobode općenja s njihovim duhovnim poglavarima. Jer tim što je

⁴⁹ *Narodna politika*, IV/1921, br. 118, 2.

⁵⁰ Nav. po: V. Novak, n. dj., 146.

⁵¹ Isto, 147.

⁵² Isto, 148.

⁵³ Jovan Stefanović, Odnos između crkve i države, Zagreb 1953, 105.

⁵⁴ I. Lazić, Pravni i činjenični položaj. . . , 49.

⁵⁵ Nav. po: V. Novak, n. dj., 146.

ustanovljeno, da će se 'način, kako će se te veze držati', regulirati zakonom, jasno je rečeno, da će se s vjerskim poglavicom izvan državnih granica općiti samo onda i onako, kako to regulira državni zakon.⁵⁶ Dakle, po mišljenju predstavnika Katoličke crkve u Vidovdanski su ustav ušle dvije odredbe (kancelparagraf i općenje s vjerskim poglavima) koje su bile protivne njezinom naučavanju. Osim toga, te su odredbe, po njihovu mišljenju, bile uperene protiv jugoslavenskih katolika i služile su za njihovo proganjanje.

Prema odredbama Vidovdanskog ustava, crkvene zajednice u Kraljevini SHS, pa tako ni Katolička crkva, nisu odvojene od države, ali isto tako više nije postojao sistem državne crkve, kao što je prije bio slučaj s Pravoslavnom crkvom u Srbiji i Crnoj Gori.

Pitanje odvajanja crkve od države pojavilo se još na početku 1918. godine. Hrvatski su liberalni elementi inzistirali tada da se crkva odvoji od države, da bi se tako dala potpuna sloboda svim vjeroispovijestima.⁵⁷

I u Ustavotvornoj skupštini bilo je govora o odvajanju crkve od države, ali su se za takvo rješenje vjerskih odnosa u državi zalagali samo pojedinci. Uz slovenskog socijalista Edbina Kristana, za rastavu crkve od države zalagali su se i komunistički poslanici. Tako je, npr., dr Sima Marković, sekretar Komunističke partije Jugoslavije, smatrao da u ustavu treba konstatirati da je vjera privatna stvar svakog pojedinca i da crkva treba biti odvojena od države. Obrazlažući svoje mišljenje Marković je rekao da to nije samo postulat demokratskog principa već i nužna potreba jugoslavenskih vjerskih prilika, jer tri crkve (katolička, pravoslavna i muhamedanska) inzistiraju da budu državne. Uz to je podsjetio na mišljenje slovenskoga klerikalnog političara dra Janeza Evandelistu Kreka, koji se još prije zalagao za rastavu crkve od države.⁵⁸

I ostali su komunistički poslanici zastupali isto mišljenje iznoseći stav Komunističke partije Jugoslavije i komunista uopće. Najveće je iznenađenje, ipak, u vezi s pitanjem odvajanja crkve od države bio govor dra Ante Trumbića, koji se također izjasnio za rastavu.⁵⁹

Naprotiv najviši su predstavnici Katoličke crkve bili odlučno protiv rastave crkve i države. Uostalom, ta ideja i inače nije bila opće prihvaćena.

Vidovdanski je ustav prema Katoličkoj crkvi i svim ostalim vjerskim zajednicama u Kraljevini SHS prihvatio neku vrstu srednjeg sistema. Po tom je sistemu, gdje, dakle, nema državne crkve, ali gdje ni crkva nije odvojena od države, Katolička crkva zadržala određene odnose s državom, i to kao javna ustanova sa specijalnim privilegijima. Tako je Katolička crkva umjesto države obavljala i neke određene državne poslove koje je državna vlast prepustila njoj, a i drugim priznatim vjerskim zajednicama. Tu je u prvome redu bila riječ o vjeronauku u školama, bračnom zakonodavstvu, vođenju matica rođenih, vjenčanih i umrlih, te

⁵⁶ *Katolički list*, LXXII/1921, br. 27, 314.

⁵⁷ *S. Simić*, n. dj., 34.

⁵⁸ *Obzor*, XLII/1921, br. 52, 2.

⁵⁹ *V. Novak*, n. dj., 145.

vođenju internata, socijalnih, zdravstvenih i drugih ustanova. »Prema tome katolička je crkva vršila javno-pravne-državne funkcije na čitavom području porodičnog prava, velikom dijelu prosvjete u ukupnom sistemu odgoja, te na području socijalne i zdravstvene zaštite.«⁶⁰

Mada su, dakle, po uredbama Vidovdanskog ustava Katolička crkva i država zadržale određene veze, predstavnici te vjerske zajednice nisu bili zadovoljni položajem koji su imali u novoj državi. Nepostojanje konkordata, kancelparagraf i odredbe o općenju vjernika s duhovnim poglavarom u inozemstvu predstavljali su neke od razloga da se Katolička crkva smatra progonjenom i zapostavljenom. Budući da Kraljevina SHS nije sklopila konkordat sa Svetom stolicom, a nije donijela ni posebni državni zakon kojim bi regulirala odnose s Katoličkom crkvom, zakonski je položaj te vjerske zajednice ostao za cijelo vrijeme postojanja Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, nedefiniran, mada su za nju i dalje vrijedili već uistinu nevažeći konkordati i državni ustav.

⁶⁰ I. Lazić, Pravni položaj . . . , 1082.